

TARJIMA TURLARI VA ULARNING XUSUSIYATLARI

Babayev Maxmud Tashpulatovich

Buxoro davlat universiteti

"Tarjimashunoslik va lingvodidaktika" kafedrası o'qituvchisi

email: maxmudbabaev1963@gmail.com

Ashirova Rayhon Anvar qizi

Buxoro davlat universiteti

Xorijiy tillar fakulteti talabasi

***Annotatsiya.** Maqola tarjimon faoliyatida eng keng tarqalgan tarjima turlarini o'rganishga bag'ishlangan bo'lib unda tarjima turlarining bir-biridan farqli xususiyatlariga katta e'tibor beriladi, bu turlar bilan bog'liq ba'zi muammolar tahlil qilinadi hamda aniqlangan tarjima turlarining har biriga xos bo'lgan eng aniq xususiyatlar ko'rib chiqiladi.*

***Kalit so'zlar:** turlar, tarjima tasnifi, yozma tarjima, og'zaki tarjima, sinxron tarjima, ketma-ket tarjima, badiiy tarjima, maxsus tarjima.*

ВИДЫ ПЕРЕВОДА И ИХ ОСОБЕННОСТИ

***Аннотация.** Статья посвящена изучению наиболее распространенных видов перевода в деятельности переводчика, в котором большое внимание уделяется различным характеристикам видов перевода, анализируются некоторые проблемы, связанные с этими видами, и характерные для каждого из выявленных видов перевода, рассмотрены наиболее очевидные признаки.*

***Ключевые слова:** виды, классификация перевода, письменный перевод, устный перевод, синхронный перевод, последовательный перевод, художественный перевод, специальный перевод.*

TYPES OF TRANSLATION AND THEIR FEATURES

***Abstract.** The article is devoted to the study of the most common types of translation in the work of a translator. Considerable attention is paid to how the types of translation differ, some problems associated with these types are analyzed, and the most obvious features inherent in each of the distinguished types of translation are considered.*

***Key words:** types, classification of translation, translation, oral translation, simultaneous translation, consecutive translation, literary translation, special translation.*

Har qanday tilshunos-tarjimonning ishi turli xil funktsiyalarni o'z ichiga olishi mumkin bo'lib, ular ko'pincha o'zgarib turadigan sharoitlarga hamda ko'plab omillarga bog'liq. Tarjimon uchun asosiy material, tashqi ko'rinishidan qat'iy nazar, matndir. Tarjima uchun matnlar, shuningdek, ish sharoitlari ham juda xilma-xildir: ular mavzu va janrdan tortib tarjimon ishlashi kerak bo'lgan tillargacha ko'p jihatdan farqlanadi [1]. Turli xil sharoitlarda tarjimonlarga turli talablar qo'yilishi mumkin, bu esa tarjimaning to'g'riligi va to'liqligi bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Tarjimon faoliyatida ko'p narsa tarjimaning qaysi shaklda amalga oshirilishiga ham bog'liq, chunki tarjimaning ayrim turlari tarjimondan maxsus bilim va malakani talab qiladi. Tarjima nazariyasida tarjimaning bir necha turlari ajratib ko'rsatiladi. Ushbu turlarning har biri muhim xususiyatlarga ega bo'lishi mumkin, bu esa, o'z navbatida, tarjima faoliyati turlarini ilmiy tasniflashni talab qiladi. Binobarin, tarjima sohasida chinakam mutaxassis bo'lmoqchi bo'lgan har qanday shaxs, avvalo, nazariya bilan yaqindan tanishishi, tarjimonlik faoliyati jarayonida qanday qiyinchiliklarga duch kelishini aniqlab olishi zarur.

Tarjimalarning barcha turlarini tarjima matnlarining tabiatiga ko'ra va tarjima jarayonida tarjimonning nutqiy harakatlari xususiyatiga ko'ra ikkita katta sinfga bo'lish mumkin. Birinchi tasnif asl nusxaning janr va stilistik xususiyatlari bilan, ikkinchisi - yozma va og'zaki shakldagi nutq harakatlarning psixolingvistik xususiyatlari bilan bog'liq.

Tarjimaning psixolingvistik tasnifi, o'z navbatida, tarjima faoliyatini yana ikki turga: yozma va og'zaki tarjimaga ajratadi.

Yozma tarjima - bu ham asl matn, ham tarjima matni qat'iy bosma matnlar bo'lib, tarjimon eng to'g'ri tarjimoni ta'minlash uchun tarjima jarayonida ularga kerak bo'lganda ko'p marta murojaat qilish imkoniyatiga ega bo'lgan tarjima turidir. Shuningdek, tarjimon yozma tarjimoni amalga oshirayotganda, tarjima buyurtmachisiga taqdim etilishidan oldin tarjima matniga kerakli o'zgartirishlar kiritish imkoniyatiga ega.

Og'zaki tarjima - og'zaki bayonning asosiy ma'nosi bir tildan ikkinchi tilga o'tkaziladigan tarjima turi. Og'zaki tarjimaning e'tiborga molik xususiyati uning qat'iy bo'lmagan shaklidir, ya'ni tarjimon asl matnni faqat bir marta idrok etishi mumkin (odatda u matnning kichik bir qismidir), shuningdek, tarjimasini tugallangandan keyin uni solishtirish yoki tuzatish imkoniyatiga ega emas.

Bu yozma va og'zaki tarjima o'rtasidagi asosiy farq: yozma tarjimoni amalga oshirayotganda, tarjimon to'liq tarjima tugaguniga qadar fikr yuritish, ta'riflar va atamalarni solishtirish, matnni diqqat bilan o'qish va uning ma'nosini tushunish uchun

yetarli vaqtga ega. Tarjima qilishda asosiy mahorat - bu reaksiya tezligi. Shu sababli, turli xil temperamentli odamlar tarjima va talqin qilishlari ajablanarli emas.

Og‘zaki tarjimaning ikkita kichik turini ham ajratish mumkin: sinxron va ketma-ket tarjima.

Sinxron tarjima - bu tarjimon tarjimani so‘zlovchi nutqi bilan deyarli bir vaqtda talaffuz qiladigan tarjima turi bo‘lib, so‘zlovchi va tarjimon nutqini takrorlash o‘rtasidagi farq bir necha soniyani tashkil qiladi. Sinxron tarjimon odatda tarjimonga ma‘ruzachi bilan bir vaqtda gapirish imkonini beruvchi maxsus jihozlardan foydalanishni talab qiladi. Ushbu maxsus jihoz - bu minigarnituralar va mikrofon mavjud kabina. Birinchisi orqali tarjimon so‘zlovchining tarjima qilishi kerak bo‘lgan nutqini eshitadi, ikkinchisi esa mos ravishda uning tarjimasini talaffuz qilish uchun ishlatiladi. Keyin tarjima qabul qiluvchiga uzatiladi. Chunki sinxron tarjimonlar odatda konferentsiyalar, rasmiy xalqaro uchrashuvlar va boshqa shunga o‘xshash tadbirlarda ishlaydi, so‘ngra qabul qiluvchilar o‘z tarjimalarini quloqchinlar orqali oladilar. Tarjimon uchun ham, qabul qiluvchi uchun ham bunday uskunaning mavjudligi tarjimonlarga o‘z ovoizdan chetga chiqmaslikka yordam beradi. Sinxron tarjimani amalga oshirish juda og‘ir ish bo‘lganligi sababli, bunday tarjimonlar uchun smena taxminan yarim soat davom etadi, shuning uchun odatda bir tadbirda kamida ikkita tarjimon ishlaydi va bir-birini almashtiradi. Yuqorida aytib o‘tilganidek, har bir tarjimon og‘zaki tarjimon sifatida ishlay olmaganidek, har bir tarjimon ham bir vaqtning o‘zida sinxron tarjimon sifatida ishlay olmaydi.

Ketma-ket tarjima - og‘zaki tarjimaning kichik turlaridan biri bo‘lib, so‘zlovchi nutqidagi pauzalar paytida tarjimon tomonidan amalga oshiriladi. Pauzalar ko‘pincha qisqa bo‘ladi, shuning uchun juda yaxshi mutaxassis ketma-ket tarjimonlik bilan shug‘ullanishi kerak, chunki siz ma‘ruzachining nutqini tarjima qilishga vaqtingiz bo‘lishi kerak, bu nutq allaqachon talaffuz qilinganda nutqni shakllantirishingiz kerak. Shu sababli, tarjimaning bu turi tarjimondan mukammal xotirani talab qiladi, buning natijasida tarjimon tarjima boshlanishini kutib, ma‘ruzachi nutq qismlarining mazmunini yetarlicha uzoq vaqt eslab qolish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Asl nusxaning hajmiga qarab, tarjimon mazmunning asosiy fikrlarini yozib olishi mumkin, bu unga nutqning tinglangan qismini xotirasida eslab qolishga yordam beradi va keyin uni hech qanday muhim tafsilotlarni o‘tkazib yubormasdan tarjima qiladi [2].

Ko‘rib turganingizdek, yozma va og‘zaki tarjima o‘rtasida psixolingvistik komponentdan tashqari yana bir qancha farqlar mavjud. Birinchidan, bu tarjima uchun ajratilgan vaqt: tarjima qilishda vaqt oralig‘i mijoz bilan muhokama qilinadi, ma‘lum vaqtdan keyin mijoz tayyor ishni olishi mumkin. Ammo tarjima qilishda (shu jumladan bir vaqtning o‘zida ham, ketma-ket ham) tarjimon o‘z harakatlarida cheklangan. Ko‘p

sabablarga ko'ra (masalan, nutq mavzulari, ma'ruzachi) tarjimonlarda o'ylash va bir nechta variantdan to'g'ri variantni tanlash uchun yetarli vaqt yo'q va bundan ham ko'proq ma'lumotnoma adabiyotida biron bir ma'lumotga aniqlik kiritish imkoniyati yo'q. Rivojlangan yarim avtomatik ko'nikmalar, har qanday barqaror yozishmalarni bilish, iboralarni maqsadli tilga aniq va o'z vaqtida qayta shakllantirish qobiliyati katta rol o'ynaydi. Ikkinchidan, yozma tarjimani amalga oshirishda tarjimon tarjimani boshlashdan oldin butun matnni ko'rib chiqish imkoniyatidan foydalanishi mumkin. Biroq, tarjima qilishda hamma narsani "bir vaqtning o'zida" qilish kerak, asl matnni qismlarga bo'lib qabul qilish va tarjima qilish, ularni bir-biriga to'g'ri bog'lash kerak. Uchinchidan, yozma tarjimani amalga oshirishda tarjimon o'zi uchun eng qulay ish sharoitlarini tanlash imkoniyatiga ega. Tarjima jarayonida ko'plab omillar tarjimonga "bosim qo'yadi", bu holda ish uchun u o'z qulaylik zonasini butunlay tark etishga majbur bo'ladi [3].

Tarjimaning janr-stilistik tasnifi ham tarjimaning ikki turiga bo'linadi: badiiy va informatsion yoki maxsus. Bu ikki tur bir-biriga qarama-qarshidir. Bu qarama-qarshilik badiiy va maxsus matnlar bajaradigan eng asosiy funktsiyalarga asoslanadi. Badiiy matnlar uchun bu badiiy-estetik funktsiya, maxsus matnlar uchun esa muloqot funktsiyasidir.

Badiiy tarjima odatda badiiy adabiyotning tarjimasidir. Ushbu turdagi tarjimani amalga oshirish uchun tarjimon badiiy adabiyotning asosiy maqsadi - ma'lum bir estetik ta'sir ko'rsatishga erishishga yordam beradigan turli ko'nikmalarga ega bo'lishi kerak. Yoki tarjima nazariyasi tilida gapiradigan bo'lsak, tarjimani oluvchiga tegishli pragmatik effekt berilishi kerak.

Axborotli tarjima - ma'lum bir bilim sohasiga taalluqli va tegishli terminologiyani o'z ichiga olgan materiallarning tarjimasidir. Bular biznes, ilmiy yoki umumiy siyosiy matnlar, shuningdek, kundalik matnlar, detektiv hikoyalar, sayohat tavsiflari, insholar, rasmiy ish materiallari bo'lishi mumkin. Tarjima turlarini badiiy va ma'lumotli bo'lishga bunday bo'linishi asliyatning asosiy vazifalariga asoslanadi, tarjimon uni tarjimada to'liq yetkazishi lozim [3; 4].

Yuqorida sanab o'tilgan tarjimaning asosiy turlaridan tashqari, boshqalari ham mavjud. Shunday qilib, tarjima turlarini quyidagi mezonlarga ko'ra toifalarga bo'lish mumkin:

- sifati bo'yicha;
- bajarilish uslubiga ko'ra;
- manba va maqsadli tillar turlarining nisbati bo'yicha;
- asl matnning to'liqligi va mazmun uslubi asosida;
- asliyatning ustunligi yoki ikkilamchiligi asosida.

Keling, ushbu tarjima turlarining har birini batafsil ko'rib chiqaylik.

1. Sifatli tarjima tuzilish va ma'no jihatdan asl matnga eng yaqin bo'lgan tarjimadir. Ushbu turdagi tarjimaning quyidagi kichik turlarini amalga oshirish darajasiga ko'ra ajratish mumkin:

- erkin uslub (asl nusxaga so'zma-so'z to'g'ri kelmaydi);
- harfma-harf (bunday tarjima "so'zma-so'z" deb ham ataladi);
- adekvat (aslning mazmuni va pragmatik salohiyati saqlanib qolgan, lekin tarjima so'zma-so'z emas, balki adabiy);
- aniq (semantik aniqlik xususiyati bilan tavsiflanadi);
- haqiqiy (asl nusxa bilan bir xil yuridik kuchga ega rasmiy hujjatlarning tarjimasi);
- sertifikatlangan (tarjimaning to'g'riligi qonuniy tasdiqlangan);
- talqin (moslashtirilgan tarjima, pragmatik tarjima).

2. Bajarish usuliga ko'ra tarjimaning quyidagi kichik turlarini ajratish mumkin:

- qo'lyozma (tarjima shaxs tomonidan amalga oshirilgan va bu shaxs asl matn muallifi emas);
- mashina tarjimasi (maxsus kompyuter dasturi yordamida amalga oshirilgan tarjima);
- aralash (mashina tarjimasi yordamida qo'lda tarjima qilish va aksincha);
- mualliflik (asl matn muallifi tomonidan amalga oshirilgan tarjima);
- vakolatli (tarjima asl muallif tomonidan tasdiqlangan).

3. Manba va ko'rsatma tillar turlarining nisbatiga ko'ra:

- intralingual (bir xil til belgilari yordamida og'zaki belgilarni talqin qilish);
- diaxronik (tarixiy matnlarni zamonaviy tilga tarjima qilish);
- interlingual (bir tildan boshqa tilga tarjima);
- transpozitsiya (bir janr yoki uslubni boshqa janr yoki uslubga tarjima qilish);
- binar (bir tabiiy tildan boshqa tabiiy tilga tarjima);
- intersemiotik (tabiiy tildan boshqa sun'iy tilga tarjima);

4. O'xshash matnning to'liqligi va mazmun uslubiga ko'ra tarjimaning quyidagi kichik turlarini ajratish mumkin:

- to'liq (asl nusxaning semantik mazmunini qoldirish va qisqartmalarsiz yetkazuvchi tarjima);
- qisqartirilgan (matn to'liq tarjima qilinmagan, lekin asl nusxaga nisbatan qisqartirilgan);
- fragmentar (butun matnni emas, balki faqat alohida parcha yoki parchalarni tarjima qilish);
- aspektual (faqat berilgan mavzuga oid parchalar tarjimasi).

5. Asl nusxaning ustuvorligi/birlamchi emasligi asosida tarjimaning quyidagi kichik turlarini ajratish mumkin:

- to‘g‘ridan-to‘g‘ri (tarjima to‘g‘ridan-to‘g‘ri asl nusxadan amalga oshiriladi);
- bilvosita (allaqachon tarjima qilingan matnning tarjimasi);
- teskari (tarjima qilingan matnning manba tiliga o‘quv tarjimasi) [3].

Tarjimaning eng keng tarqalgan turlari va ularning xususiyatlarini ko‘rib chiqib, shunday xulosaga kelishimiz mumkinki, deyarli hamma uchun ma‘lum bo‘lgan tarjimaning asosiy turlaridan (og‘zaki va yozma, badiiy va maxsus) qo‘shimcha ravishda tarjimaning yana bir nechta tasniflari mavjud va ularning har biri shunday tasniflanadigan o‘ziga xos xususiyatlarga ega. Tarjima bilan ishlashga shunga alohida e‘tibor berilishi kerakki, sinxron va ketma-ket tarjima qilish ko‘nikmalari ma‘lum bir tuzilmani talab qiladi va avtomatizmga aniq ishlab chiqilishi kerak. Va agar haqiqiy tarjimon haqiqatan ham o‘z sohasining professional bo‘lishga intilayotgan bo‘lsa, tabiiyki, u bu turlarning barchasini va ularning o‘ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilishi kerak. Barcha zarur ko‘nikmalarga ega bo‘lgan tarjimon o‘zi uchun eng mos va samarali ish algoritmini tanlay oladi, o‘zi oldindan tayyorlab qo‘yadigan masalalarni yechishga tayyor bo‘ladi va o‘z sohasining haqiqiy professional bo‘la oladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Потапова А.С., Тихонова Е.В. Агрономическая терминология: некоторые особенности перевода // Молодой учёный. 2015. № 19 (99). С. 691–694.
2. Тихонова Е.В. Обучение будущих лингвистов устному последовательному переводу на основе анализа дискурса аудио и видеоматериалов: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. Томск, 2014. 27 с.
3. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. для ин-тов и фак. иностр. яз. М.: Высш. шк., 1990. С. 42–58.
4. Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода: [учебник для студентов лингвистических вузов и факультетов иностранных языков]. М.: АСТ: Восток-Запад, 2007. С. 96–114. М.С. Огнев, Т.А. Плаксина Национальный исследовательский Томский государственный университет
5. Babayev, M. (2021). ИЗУЧЕНИЕ ЛОШАДЕЙ С НЕМЕЦКИМ СУФФИКСОМ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 6(6).
извлечено от http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/3576
6. Tashpulatovich, B. M., & qizi, T. M. S. (2022). The Role of Translation in Intercultural Communication. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and*

- Culture*, 3(6), 26-31. Retrieved from <https://www.cajlpc.centralasianstudies.org/index.php/CAJLPC/article/view/374>
7. Babaev Mahmud Tashpulatovich. (2022). SEMANTIC TYPES OF DERIVATIVE BASES OF DERIVATIVE NOUNS WITH LATIN SUFFIXES FOR THE DESIGNATION OF PERSONS IN THE GERMAN AND UZBEK LANGUAGES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(5), 158–161. Retrieved from <https://www.giirj.com/index.php/giirj/article/view/3276>
8. Babayev, M. (2021). СРАВНИТЕЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ ПОСЛОВИЦ, ПОГОВОРКОВ И ИДЕОМАТИЧЕСКИХ СОЕДИНЕНИЙ УЗБЕКСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ В ПРОЦЕССЕ УРОКОВ . *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz)*, 1(1). ИЗВЛЕЧЕНО ОТ http://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/2282
9. Tashpulatovich, B. M. ., & qizi, H. Z. Q. . (2022). Language, Culture and Cultural Anthropology. *Pindus Journal of Culture, Literature, and ELT*, 2(5), 139–144. Retrieved from <https://literature.academicjournal.io/index.php/literature/article/view/364>
10. Babaev Mahmud Tashpulatovich. (2022). SEMANTIC TYPES OF DERIVATIVE BASES OF DERIVATIVE NOUNS WITH LATIN SUFFIXES FOR THE DESIGNATION OF PERSONS IN THE GERMAN AND UZBEK LANGUAGES. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(5), 158–161. Retrieved from <https://www.giirj.com/index.php/giirj/article/view/3276>